

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

**ԲՈՒՀՈՒՄ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄՈԴԵԼՆԵՐԸ. ԻՆՏԵԳՐՎԱԾ ԿԱՌԱՎԱՐՁԱԿԱՆ
ՄՈԴԵԼ**

ԼԱՌԻԱ ԱՍԱՏՐՅԱՆ

Խ. Աբվյանի անվան ՀՊՄՀ, ՀՀ, Երևան
Էլ. հասցե՝ asatryan.laura@mail.ru

ԼԻԼԻԹ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

Խ. Աբվյանի անվան ՀՊՄՀ, ՀՀ, Երևան
Էլ. հասցե՝ lilitmanukyan2000@gmail.com

DOI: 10.24234/scientific.v2i52.378

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ժամանակակից բարձրագույն կրթության վերափոխումները պայմանավորում են ուսանողների սոցիալականացման գործընթացի կառավարման տեսական և գործնական հիմքերի վերաիմաստավորման անհրաժեշտությունը: Թվային փոխակերպումը, կրթական միջավայրերի հիբրիդացումը, ուսանողական բազմազանության աճը, աշխատաշուկայի փոփոխվող պահանջները և մասնակցային կառավարման զարգացումը սոցիալականացումը դարձնում են բուհական կառավարման ռազմավարական հիմնախնդիր:

Հետազոտությունը տեսական-հայեցակարգային բնույթ ունի. կիրառվել են գիտական աղբյուրների տեսական և համեմատական վերլուծության, համակարգման, դասակարգման, ընդհանրացման, հայեցակարգային համադրման և մանկավարժական մոդելավորման մեթոդները:

Հիմնավորվում է, որ բուհում ուսանողների սոցիալականացումը չի կարող սահմանափակվել նոր կրթական միջավայրին հարմարմամբ. այն ներառում է ակադեմիական և սոցիալական ինտեգրումը, բուհական համայնքին պատկանելիությունը, մասնագիտական ինքնության, սոցիալական և մասնագիտական կարողունակությունների, ինքնակարգավորման, թվային սոցիալականացման և սոցիալական գործունակության զարգացումը:

Համեմատական վերլուծության հիման վրա առաջարկվում է հեղինակային ինտեգրված կառուցվածքային-գործառական մոդել, որը համադրում է համակարգային, էկոլոգիական, Ուեյդմանի սոցիալականացման, կարողունակահեն, ինտեգրման և պատկանելիության, թվային-հիբրիդային ու մասնակցային մոտեցումների փոխլրացնող դրույթները: Առաջարկվող մոդելի փուլային-ցիկլային կառուցվածքը սոցիալականացման կառավարումը ներկայացնում է որպես

հայտորոշումից և նպատակադրումից մինչև իրականացում, գնահատում, հետադարձ կապ և կառավարչական ճշգրտում զարգացող շարունակական գործընթաց:

Քանալի բառեր՝ սոցիալականացում, բարձրագույն կրթություն, սոցիալականացման կառավարում, կառավարման մոդել, պատկանելիություն, մասնագիտական ինքնություն, թվային սոցիալականացում:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Բարձրագույն կրթության ժամանակակից համակարգում բուհի առաքելությունն այլևս չի սահմանափակվում մասնագիտական գիտելիքների փոխանցմամբ: Բուհը միաժամանակ կրթական, մշակութային, սոցիալական, մասնագիտական և հաղորդակցական միջավայր է, որտեղ ձևավորվում են ուսանողի սոցիալական դերերը, արժեքային կողմնորոշումները, մասնագիտական ինքնությունը, համագործակցության փորձը և հասարակական մասնակցության կարողությունները: UNESCO IESALC-ի 2026 թվականի զեկույցում ևս շեշտադրվում են մասնակցության, ներառման, կառավարման, թվային փոխակերպման և ուսանողական հաջողության փոխկապակցված խնդիրները (Gutović et al., 2026):

Այս պայմաններում ուսանողների սոցիալականացումը նպատակահարմար է դիտարկել որպես կառավարվող սոցիալ-մանկավարժական գործընթաց, որն ապահովում է ուսանողի աստիճանական ներգրավումը բուհի ակադեմիական, սոցիալական, մշակութային, մասնագիտական և թվային միջավայրերում՝ միաժամանակ պահպանելով նրա սուբյեկտայնությունը, ինքնուրույն ընտրության հնարավորությունը և միջավայրի վրա փոխադարձ ազդեցության կարողությունը:

Գիտական տեսանկյունից կարևոր է տարբերակել միմյանց հետ սերտորեն կապված, սակայն ոչ նույնական **«հարմարում», «ինտեգրում», «պատկանելիություն» և «սոցիալականացում»** հասկացությունները: Հարմարումը հիմնականում արտահայտում է նոր միջավայրի պայմաններին հարմարվելու գործընթացը, ինտեգրումը՝ ուսանողի ընդգրկվածությունը բուհի ակադեմիական և սոցիալական հարաբերությունների համակարգում, իսկ պատկանելիությունը՝ նրա՝ համալսարանական համայնքում ընդունված, ճանաչված և արժեքավոր լինելու սուբյեկտիվ զգացողությունը (Ahn & Davis, 2020; Allen et al., 2024): Սոցիալականացումը առավել ընդգրկուն է և ներառում է սոցիալական փորձի, նորմերի, արժեքների, դերերի ու վարքագծային մոդելների յուրացումը, վերափմաստավորումն ու ակտիվ վերարտադրությունը:

Ժամանակակից հետազոտություններում ակադեմիական սոցիալականացումը դիտարկվում է նաև որպես բազմաչափ գործընթաց, որն ընդգրկում է ուսանողի՝ ուսումնական առաջադրանքների, ակադեմիական խմբի և բուհական կազմակերպության միջավայրում աստիճանական սոցիալական

ներգրավվածությունը և կարող է գնահատվել զարգացման տարբեր փուլերում (Farnese et al., 2022):

Նշված տեսական զարգացումները պահանջում են բուհական սոցիալականացման կառավարման այնպիսի մոդելի մշակում, որը հնարավորություն կտա մեկ ամբողջական կառուցվածքում համադրել ուսանողի անհատական փորձը, բուհական միջավայրի բազմամակարդակ ազդեցությունները, ակադեմիական և սոցիալական ինտեգրումը, պատկանելիությունը, մասնագիտական ինքնության ձևավորումը, մասնակցությունը և թվային սոցիալականացումը: Այս տեսանկյունից առանձնակի նշանակություն է ստանում տարբեր տեսական մոդելների համեմատական ուսումնասիրությունը և դրանց փոխլրացնող տարրերի հիման վրա ինտեգրված կառուցվածքային-գործառական մոդելի մշակումը:

Հետազոտության նպատակն է բուհում ուսանողների սոցիալականացման վերաբերյալ տեսական մոդելների և ժամանակակից մոդելային մոտեցումների համեմատական վերլուծության հիման վրա մշակել ուսանողների սոցիալականացման գործընթացի կառավարման հեղինակային ինտեգրված կառուցվածքային-գործառական մոդել:

Նպատակի իրականացման համար առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները՝

- ճշգրտել բուհական սոցիալականացման կառավարչական բովանդակությունը,
- համակարգել սոցիալականացման հիմնական տեսական մոդելներն ու ժամանակակից մոդելային մոտեցումները՝ բացահայտելով դրանց կառավարչական հնարավորություններն ու սահմանափակումները,
- մշակել հեղինակային ինտեգրված մոդելի կառուցվածքային և գործառական բաղադրիչները, կառավարչական մեխանիզմները և փուլային-ցիկլային իրականացման տրամաբանությունը:

Հետազոտության գիտական նորույթը

- տեսական մոտեցումների համադրման և բուհական սոցիալականացման կառավարման ժամանակակից պահանջների ընդհանրացման հիման վրա նորովի է սահմանվել «բուհում ուսանողների սոցիալականացման կառավարում» հասկացությունը՝ որպես ուսանողի անձի նկատմամբ անմիջական կառավարչական ազդեցություն չնախատեսող, այլ նրա սոցիալականացման պայմանների, միջավայրերի, փոխազդեցությունների և աջակցող մեխանիզմների նպատակային նախագծման, կազմակերպման, համակարգման ու շարունակական ճշգրտման գործընթաց,
- մշակվել է բուհում ուսանողների սոցիալականացման գործընթացի կառավարման հեղինակային ինտեգրված կառուցվածքային-գործառական մոդել, որը համադրում է համակարգային, էկոլոգիական, սոցիալականացման, կարողունակահեն, ինտեգրման և պատկանելիության, թվային-հիբրիդային ու մասնակցային մոտեցումների փոխլրացնող դրույթները,

- հիմնավորվել է մոդելի կառուցվածքային և գործառական կազմակերպումը՝ ինը փոխկապակցված բաղադրիչների, կառավարչական մեխանիզմների համակարգի և շարունակական փուլային-ցիկլային իրականացման տրամաբանության միասնությամբ:

Մեթոդաբանությունը և մեթոդները

Հետազոտությունը տեսական-հայեցակարգային բնույթ ունի: Կիրառվել են բարձրագույն կրթության ոլորտում ուսանողների սոցիալականացման վերաբերյալ դասական և ժամանակակից գիտական աղբյուրների տեսական և համեմատական վերլուծության, համակարգման, դասակարգման, ընդհանրացման, հայեցակարգային համադրման և մանկավարժական մոդելավորման մեթոդները:

Վերլուծության համար ընտրվել են այն տեսական մոդելներն ու մոդելային մոտեցումները, որոնք հնարավորություն են տալիս բացահայտելու բուհական սոցիալականացման կառավարման հիմնական չափումները՝ միջավայրային փոխազդեցությունները, ակադեմիական և սոցիալական ինտեգրումը, պատկանելիությունը, ուսանողի գործունակությունը, կարողունակությունների զարգացումը, մասնակցությունը և թվային սոցիալականացումը: Դրանց համեմատական վերլուծությունն իրականացվել է կառավարման օբյեկտի, հիմնական կառավարչական մեխանիզմների և գերակա արդյունքների չափանիշներով:

Ուսանողների սոցիալականացման գործընթացի կառավարման ժամանակակից մոդելները և մոտեցումները

Ուսանողների սոցիալականացման գործընթացի կառավարման ժամանակակից մոդելները ձևավորվում են տարբեր տեսական-մեթոդաբանական և կառավարչական մոտեցումների հիման վրա՝ շեշտադրելով գործընթացի համակարգայնությունը, մասնակցային բնույթը, անհատականացումը, թվայնացումը և շարունակական հետադարձ կապը: Դրանցից յուրաքանչյուրն առանձնացնում է սոցիալականացման կառավարման որոշակի մեխանիզմներ, սակայն բոլորի համար ընդհանուր է ուսանողի ակադեմիական, սոցիալական և մասնագիտական ինտեգրման նպատակային ու համակարգված ապահովումը:

Համակարգային մոտեցման մոդել: Ըստ այդ մոդելի՝ բուհը դիտարկվում է որպես բաց, դինամիկ և բազմաբաղադրիչ սոցիալական համակարգ, որը մշտապես փոխազդում է հասարակության, մշակույթի, աշխատաշուկայի, մասնագիտական համայնքների, ընտանիքի, թվային հաղորդակցական միջավայրի և պետական կրթական քաղաքականության հետ:

Համակարգային մոտեցման շրջանակում ուսանողների սոցիալականացումը դիտարկվում է ոչ թե որպես առանձին միջոցառումների ամբողջություն, այլ որպես բուհական համակարգի տարբեր բաղադրիչների փոխկապակցված և նպատակաուղղված գործունեության արդյունք: Այն ներառում է ուսումնական և արտաուսումնական գործունեությունը, ուսանողական ինքնակառավարումը,

գիտահետազոտական աշխատանքը, մասնագիտական պրակտիկան, կամավորական և հանրային մասնակցությունը, մշակութային կյանքը, ինչպես նաև բուհ–գործատու–համայնք համագործակցությունը:

Էկոլոգիական և կենսաէկոլոգիական մոդել: Բրոնֆենբրենների էկոլոգիական տեսությունը զարգացումը մեկնաբանում է փոխկապակցված միջավայրերի համակարգում (Bronfenbrenner, 1979), իսկ հետագա կենսաէկոլոգիական տարբերակում կարևորում է անձ–գործընթաց–համատեքստ–ժամանակ փոխազդեցությունը (Bronfenbrenner & Morris, 2006):

Բուհական սոցիալականացման համատեքստում միկրոմակարդակն ընդգրկում է ուսումնական խումբը, դասախոսներին և անմիջական հաղորդակցությունը, մեզոմակարդակը՝ ֆակուլտետի, ամբիոնի, ուսանողական կառույցների և ընտանիքի փոխազդեցությունը, էկզոմակարդակը՝ աշխատաշուկան, համայնքը և կառավարման արտաքին կառույցները, մակրոմակարդակը՝ հասարակական արժեքներն ու կրթական քաղաքականությունը, իսկ քրոնոհամակարգը՝ ուսանողի զարգացման և սոցիալական փոփոխությունների ժամանակային դինամիկան: Այս մոդելից բխում է կառավարչական կարևոր դրույթ՝ կառավարման օբյեկտը միայն ուսանողը չէ, այլև նրա զարգացման միջավայրերի համակարգը:

Բուհական սոցիալականացման Ուեյդմանի մոդել: Ուեյդմանի հայեցակարգում ուսանողի սոցիալականացման գործընթացը պայմանավորվում է նրա նախաբուհական բնութագրերի ու նախնական կողմնորոշումների, բուհական միջավայրի ակադեմիական և սոցիալական նորմատիվ ազդեցությունների, դասախոսների և հասակակիցների հետ փոխազդեցության, ինչպես նաև ծնողական սոցիալականացման և բուհից դուրս հղումային խմբերի ազդեցությունների փոխկապակցվածությամբ (Weidman, 1989): Սոցիալականացման ընթացքում ձևավորվում և վերափոխվում են նաև ուսանողի ինքնության տարբեր բաղադրիչները, իսկ մոդելի հետագա կիրառությունները ցույց են տալիս դրա ճկունությունը տարբեր ուսանողական խմբերի և բուհական փորձառությունների ուսումնասիրման համար (Weidman et al., 2014):

Մոդելի ժամանակակից վերաիմաստավորման մեջ առավել ընդգծվում է ուսանողի գործունակության (agency) նշանակությունը. ուսանողը դիտարկվում է ոչ միայն որպես սոցիալական և ինստիտուցիոնալ ազդեցություններ ընդունող, այլև որպես դրանք մեկնաբանելու, ընտրողականորեն յուրացնելու և սեփական փոխազդեցությամբ սոցիալական միջավայրն ու դրա ազդեցությունները որոշակիորեն վերափոխելու ունակ սուբյեկտ (Weidman & DeAngelo, 2020): Կառավարչական տեսանկյունից այս մոտեցումը թույլ է տալիս սոցիալականացման կազմակերպումը դիտարկել ոչ թե որպես նորմերի միակողմանի փոխանցում, այլ որպես ուսանողի ակտիվ մասնակցության, ընտրության, համագործակցության և ռեֆլեքսիայի համար պայմանների ստեղծման գործընթաց:

Կարողունակահեն մոդելային մոտեցում: Կարողունակահեն մոտեցման շրջանակում սոցիալականացման արդյունքը դիտարկվում է ոչ միայն ուսանողի կողմից որոշակի գիտելիքների և սոցիալական նորմերի յուրացման, այլև տարբեր սոցիալական, քաղաքացիական և մասնագիտական իրավիճակներում արդյունավետ ու պատասխանատու գործելու պատրաստակամության և կարողության տեսանկյունից: Այս իմաստով սոցիալականացումը ձեռք է բերում հստակ արտահայտված արդյունքային ուղղվածություն:

Սոցիալականացման տեսանկյունից առանձնահատուկ նշանակություն ունեն հաղորդակցական և համագործակցային կարողությունները, անձնական և սոցիալական ինքնակարգավորումը, քաղաքացիական մասնակցությունը, միջմշակութային փոխգործակցությունը, նախաձեռնողականությունը, թվային կարողունակությունը և պատասխանատու վարքը: Եվրոպական առանցքային կարողունակությունների շրջանակում, ի թիվս այլոց, առանձնացվում են անձնական, սոցիալական և սովորել սովորելու, քաղաքացիական, ձեռնարկատիրական և թվային կարողունակությունները, որոնք կապվում են անձի ինքնիրացման և զարգացման, զբաղվածության, սոցիալական ներառման և ակտիվ քաղաքացիության հետ (Council of the European Union, 2018):

Կառավարչական առումով սա ենթադրում է սոցիալականացման նպատակների արտահայտում չափելի կարողունակությունների միջոցով, դրանց ձևավորման համար համապատասխան գործունեության և միջավայրերի կազմակերպում, ինչպես նաև արդյունքների պարբերական գնահատում և հետադարձ կապ:

Ակադեմիական-սոցիալական ինտեգրման և պատկանելիության մոդելային մոտեցում: Բուհական սոցիալականացումը չի սահմանափակվում ուսանողի ֆորմալ ընդգրկմամբ կրթական գործընթացում: Այն ներառում է ակադեմիական և սոցիալական ինտեգրումը, բուհական հարաբերությունների համակարգում ներառվածությունը և համալսարանական համայնքի լիարժեք անդամ լինելու զգացողությունը (Tinto, 1994):

Պատկանելիության ժամանակակից հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ այն բազմաչափ երևույթ է: Այն ներառում է ուսանողի կապը հասակակիցների, դասախոսների և հաստատության հետ, անվտանգության և համայնքի մաս լինելու զգացումը, ընդունված ու արժևորված լինելու փորձառությունը, ինչպես նաև բազմազանության և ներառականության ընկալումը (Ahn & Davis, 2020; Allen et al., 2024): Հետևաբար կառավարչական տեսանկյունից պատկանելիությունը նպատակահարմար է դիտարկել ոչ միայն որպես անհատական հոգեբանական վիճակ, այլև որպես բուհական միջավայրի ներառականության, աջակցող հարաբերությունների և սոցիալական ինտեգրման արդյունավետության կարևոր ցուցիչ:

Թվային և հիբրիդային սոցիալականացման մոդելային մոտեցում: Թվային փոխակերպումը ընդլայնել է բուհական սոցիալականացման տարածական և հաղորդակցական սահմանները: Ուսանողի սոցիալական փորձն այսօր ձևավորվում է ոչ միայն ֆիզիկական համալսարանական միջավայրում, այլև ուսուցման

կառավարման համակարգերում, առցանց համայնքներում, թվային նախագծերում, սոցիալական հարթակներում և հիբրիդային հաղորդակցական միջավայրերում:

OECD-ն թվային կրթության զարգացումը դիտարկում է որպես փոխկապակցված էկոհամակարգի ձևավորում, որի բաղադրիչներն են համակարգային և ինստիտուցիոնալ կառավարման թվային գործիքները, ուսուցման և գնահատման տեխնոլոգիաները, ենթակառուցվածքը, տվյալների ու տեխնոլոգիաների կառավարումը և մարդկային կարողությունները (OECD, 2023): Սոցիալականացման կառավարման տեսանկյունից այստեղից բխում է ոչ միայն թվային գործիքների հասանելիության, այլև ուսանողի թվային ինքնության, տեղեկատվության քննադատական գնահատման, առցանց համագործակցության, թվային էթիկայի, անվտանգության և պատասխանատու թվային քաղաքացիության զարգացման անհրաժեշտությունը (Council of the European Union, 2018; OECD, 2023):

Մասնակցային կառավարման մոդելային մոտեցում: Մասնակցային մոտեցումը ենթադրում է ուսանողի դերի ընդլայնում՝ բուհի կողմից կազմակերպվող գործընթացների միայն շահառուից և մասնակցից դեպի որոշ գործընթացներում գործընկեր, նախաձեռնող և համաստեղծող սուբյեկտ: Այս դեպքում սոցիալականացումը զարգանում է ոչ միայն կրթական բովանդակության յուրացման, այլև իրական մասնակցության և պատասխանատվության փորձի միջոցով: Ուսանողական ինքնակառավարումը, կրթական ծրագրերի և բուհական նախաձեռնությունների քննարկմանը մասնակցությունը, որակի ապահովման գործընթացներում հետադարձ կապը, նախագծային ու համայնքային գործունեությունը հնարավորություն են ստեղծում զարգացնելու պատասխանատվություն, նախաձեռնողականություն, առաջնորդություն, բանակցելու, համագործակցելու և համատեղ որոշումներ ընդունելու կարողություններ:

Այս տրամաբանությունը համահունչ է կրթության՝ համագործակցության, երկխոսության, մասնակցության և ընդհանուր պատասխանատվության վրա հիմնված ժամանակակից զարգացման ուղղություններին (Gutović et al., 2026; Bovill, 2020):

Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ մոտեցումները նույն կարգի տեսություններ չեն. դրանց մի մասը ձևավորվել է որպես հեղինակային հայեցակարգային մոդել, իսկ մյուսները ներկայացնում են ժամանակակից հետազոտական և կառավարչական ուղղությունների ընդհանրացված մոդելային կառուցվածքներ: Հոդվածում դրանց համադրումը ծառայում է վերլուծական նպատակին՝ բացահայտելու բուհական սոցիալականացման կառավարման փոխլրացնող մեխանիզմներն ու արդյունքները:

Աղյուսակ 1. Սոցիալականացման գործընթացի կառավարման ժամանակակից մոդելների և մոդելային մոտեցումների համեմատական բնութագիրը.

Մոդել / մոդելային մոտեցում	Կառավարման հիմնական օբյեկտ	Գլխավոր կառավարչական մեխանիզմ	Գերակա արդյունք
Համակարգային	Բուհական սոցիալականացման և կառավարման ամբողջական համակարգը	Ենթահամակարգերի փոխկապակցում, համակարգում և հետադարձ կապ	Սոցիալականացման և գործընթացի ամբողջականություն և համաձայնեցվածություն
Էկոլոգիական	Ուսանող-միջավայր բազմամակարդակ փոխազդեցությունը	Միկրո-, մեզո-, էկզո- և մակրոմիջավայրերի փոխկապակցում	Ուսանողի զարգացման համար ինտեգրված և աջակցող սոցիալական միջավայր
Ուելդմանի սոցիալականացման	Ուսանողի սոցիալականացման և փորձը, բուհական նորմատիվ միջավայրը և հղումային խմբերը	Նորմատիվ ազդեցությունների, սոցիալական փոխազդեցությունների, ինտեգրման և ուսանողի գործունակության փոխկապակցում	Սոցիալական և մասնագիտական ինքնության ու ինտեգրման զարգացում
Կարողունակահեն	Ուսանողի սոցիալական, քաղաքացիական և մասնագիտական կարողունակությունները	Ակնկալվող կարողունակությունների սահմանում, գործունեության կազմակերպում, գնահատում և հետադարձ կապ	Չափելի սոցիալական և մասնագիտական կարողունակություններ
Ինտեգրման և պատկանելիության	Ուսանող-բուհական համայնք հարաբերությունների համակարգը	Ակադեմիական և սոցիալական ինտեգրում, աջակցող հարաբերություններ, ընդունում, անվտանգություն և ներառական մասնակցություն	Ինտեգրվածություն և համալսարանական համայնքին պատկանելիության զգացում

Մոդել / մոդելային մոտեցում	Կառավարման հիմնական օբյեկտ	Գլխավոր կառավարչական մեխանիզմ	Գերակա արդյունք
Թվային-հիբրիդային	Ֆիզիկական և թվային սոցիալականացման միջավայրերը	Թվային հաղորդակցության, համագործակցության, տվյալների ու տեխնոլոգիաների պատասխանատու օգտագործման կազմակերպում	Պատասխանատու թվային մասնակցություն, թվային ինքնություն և սոցիալականացում
Մասնակցային	Բուհական կյանքին և որոշումների մշակմանը ուսանողի մասնակցությունը	Ինքնակառավարում, գործընկերություն, համաստեղծում, նախաձեռնություն և հետադարձ կապ	Գործունակություն, պատասխանատվություն, համագործակցություն և առաջնորդություն

Կատարված համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դիտարկված մոդելներից և մոդելային մոտեցումներից որևէ մեկը առանձին վերցրած չի ընդգրկում բուհական սոցիալականացման կառավարման ամբողջ բարդությունն ու բազմաչափությունը: Համակարգային մոդելը բացահայտում է գործընթացի կառուցվածքային ամբողջականությունն ու ենթահամակարգերի փոխկապակցվածությունը, էկոլոգիականը՝ սոցիալականացման միջավայրերի բազմամակարդակ փոխազդեցությունը, Ուեյդմանի մոդելը՝ նորմատիվ ազդեցությունների, բուհական և հղումային խմբերի ու ուսանողի գործունակության փոխհարաբերությունը, կարողունակահեն մոտեցումը՝ սոցիալականացման չափելի վերջնարդյունքները, ինտեգրման և պատկանելիության մոտեցումը՝ ուսանողի համայնքային ներառման և պատկանելիության որակը, թվային-հիբրիդայինը՝ ֆիզիկական և վիրտուալ միջավայրերի փոխներթափանցումը, իսկ մասնակցայինը՝ ուսանողի գործընկերության, համակառավարման և համաստեղծման ներուժը:

Հետևաբար դրանց փոխլրացնող համադրումը տեսական հիմք է ստեղծում բուհական սոցիալականացման կառավարման ինտեգրված մոդելի կառուցման համար, որը միավորում է համակարգային ամբողջականությունը, միջավայրային բազմամակարդակությունը, ուսանողի գործունակությունը, կարողունակահեն վերջնարդյունքները, պատկանելիությունը, թվային սոցիալականացումը և մասնակցային կառավարումը:

Բուհում ուսանողների սոցիալականացման գործընթացի կառավարման հեղինակային ինտեգրված մոդելը

Վերոնշյալ տեսական մոդելների և մոդելային մոտեցումների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանցից յուրաքանչյուրն արտացոլում է բուհական սոցիալականացման առանձին էական կողմեր, սակայն դրանց փոխլրացնող համադրումն է հնարավորություն տալիս սոցիալականացման գործընթացի կառավարումը դիտարկել որպես ամբողջական կառավարչական-մանկավարժական համակարգ: Այդ համադրման և բուհական սոցիալականացման կառավարման ժամանակակից պահանջների ընդհանրացման հիման վրա առաջարկվում է բուհում

ուսանողների սոցիալականացման գործընթացի կառավարման հեղինակային ինտեգրված մոդելը:

Բուհում ուսանողների սոցիալականացման գործընթացի կառավարումը նպատակաուղղված, շարունակական, փուլային-ցիկլային և հետադարձ կապով ապահովված կառավարչական-մանկավարժական գործընթաց է, որի միջոցով նախագծվում, կազմակերպվում և համակարգվում են կրթական, սոցիալական, մասնագիտական և թվային միջավայրերում ուսանողի սոցիալականացման պայմաններն ու փոխազդեցությունները՝ նպաստելով նրա ակադեմիական և սոցիալական ինտեգրմանը, բուհական համայնքին պատկանելիությանը, մասնագիտական ինքնության, սոցիալական և մասնագիտական կարողունակությունների, ինքնակարգավորման և սոցիալական գործունակության (agency) զարգացմանը:

Հեղինակային մոդելի առանձնահատկությունն այն է, որ կառավարման անմիջական օբյեկտ է դիտարկվում ոչ թե ուսանողի անձը, այլ նրա սոցիալականացման պայմանների, միջավայրերի, փոխազդեցությունների և աջակցող մեխանիզմների համակարգը, իսկ ուսանողը հանդես է գալիս որպես սոցիալականացման գործընթացի ակտիվ սուբյեկտ և մասնակից:

Մոդելի սկզբունքները

Առաջարկվող ինտեգրված մոդելը հիմնվում է համակարգայնության, ուսանողակենտրոնության, շարունակականության, մասնակցային կառավարման, սուբյեկտ-սուբյեկտային փոխազդեցության, անհատականացման, ներառականության, միջավայրային ինտեգրման, կարողունակահենության, թվային պատասխանատվության, հետադարձ կապի և ռեֆլեքսիվության սկզբունքների վրա:

Այս սկզբունքները ապահովում են, մի կողմից, սոցիալականացման կառավարման նպատակային և կազմակերպված բնույթը, իսկ մյուս կողմից՝ ուսանողի ինքնությունության, ընտրության, մասնակցության և սոցիալական գործունակության պահպանումն ու զարգացումը:

Մոդելի կառուցվածքային բաղադրիչները

Մոդելը ներառում է ինը փոխկապակցված կառուցվածքային բաղադրիչ՝ նպատակային-նորմատիվ, հայտորոշիչ-վերլուծական, միջավայրային-կազմակերպական, գործունեային-հաղորդակցական, աջակցության և մենթորության, մասնակցային, թվային-հաղորդակցական, մոնիթորինգային-ճշգրտող և արդյունքային: Դրանք գործում են որպես միասնական կառավարչական-մանկավարժական համակարգ և ապահովում են սոցիալականացման գործընթացի ամբողջականությունը՝ նպատակադրումից ու հայտորոշումից մինչև արդյունքների գնահատում, հետադարձ կապ և հաջորդ կառավարչական ցիկլի ճշգրտում:

Նպատակային-նորմատիվ բաղադրիչ: Սահմանվում են սոցիալականացման նպատակը, խնդիրները, սկզբունքները և ակնկալվող արդյունքները՝ դրանք համապատասխանեցնելով բուհի ռազմավարությանը, կրթական

քաղաքականությանը, մասնագիտական պատրաստության պահանջներին և հասարակության սոցիալ-մշակութային ակնկալիքներին:

Հայտորոշիչ-վերլուծական բաղադրիչ: Ուսումնասիրվում և գնահատվում են ուսանողի նախնական սոցիալական փորձը, ակադեմիական պատրաստվածությունը, մոտիվացիան, սոցիալական կապերը, հաղորդակցական և թվային փորձը, բուհական համայնքին պատկանելիության զգացումը, ինչպես նաև անհատական աջակցության կարիքները: Ստացված տվյալները հիմք են դառնում կառավարչական հետազարդոշումների և սոցիալականացման տարբերակված ու անհատականացված ուղիների մշակման համար:

Միջավայրային-կազմակերպական բաղադրիչ: Նախագծվում և կազմակերպվում է ներառական, համագործակցային, անվտանգ և սոցիալականացմանը նպաստող բուհական միջավայր, որտեղ ապահովվում են ուսանողի ակադեմիական, սոցիալական, մասնագիտական և հասարակական ներգրավվածության պայմանները:

Գործունեային-հաղորդակցական բաղադրիչ: Ուսանողի սոցիալական փորձը ձևավորվում և հարստացվում է ուսումնական, նախագծային, հետազոտական, մշակութային, կամավորական, համայնքային և մասնագիտական գործունեության, ինչպես նաև բազմաբնույթ հաղորդակցական և համագործակցային փոխազդեցությունների միջոցով:

Աջակցության և մենթորության բաղադրիչ: Ներառում է ակադեմիական խորհրդատվությունը, դասախոսի և մենթորի աջակցությունը, հասակակիցների մենթորությունը, հոգեբանամանկավարժական օժանդակությունը և մասնագիտական կողմնորոշումը՝ նպաստելով ուսանողի հարմարմանը, դժվարությունների հաղթահարմանը, ինքնուրույնությանն ու ինքնակարգավորման զարգացմանը:

Մասնակցային բաղադրիչ: Ապահովվում է ուսանողների ներգրավումը բուհական ինքնակառավարմանը, նախագծերի և նախաձեռնությունների մշակմանն ու իրականացմանը, կրթության որակի ապահովման գործընթացներում հետադարձ կապի տրամադրմանը, խնդիրների քննարկմանը և բուհական միջավայրի համաստեղծմանը (Bovill, 2020):

Թվային-հաղորդակցական բաղադրիչ: Կազմակերպվում են հիբրիդային կրթական և սոցիալական համայնքները, թվային համագործակցությունը և պատասխանատու թվային հաղորդակցությունը, նպաստվում է թվային ինքնության գիտակցված ձևավորմանը, տեղեկատվության քննադատական գնահատմանը, ինչպես նաև թվային միջավայրում անվտանգ և էթիկական վարքագծի զարգացմանը (OECD, 2023):

Մոնիթորինգային-ճշգրտող բաղադրիչ: Իրականացվում է սոցիալականացման գործընթացի ընթացքի պարբերական գնահատում, բացահայտվում են հնարավոր դժվարություններն ու ռիսկերը, հավաքագրվում և վերլուծվում է ուսանողների և այլ դերակատարների հետադարձ կապը: Ստացված

տվյալների հիման վրա ճշգրտվում են կառավարչական, կազմակերպական և մանկավարժական գործողությունները:

Արդյունքային բաղադրիչ: Գնահատվում են ուսանողի ակադեմիական և սոցիալական ինտեգրվածության, բուհական համայնքին պատկանելիության, մասնագիտական ինքնության, սոցիալական և մասնագիտական կարողունակությունների, ինքնակարգավորման, պատասխանատու թվային մասնակցության և սոցիալական գործունակության ձևավորվածության մակարդակները: Գնահատման արդյունքները միաժամանակ դառնում են հաջորդ կառավարչական ցիկլի մեկնակետ:

Մոդելի կառավարչական մեխանիզմները

Ներկայացված կառուցվածքային բաղադրիչների գործնական իրացումը պահանջում է փոխկապակցված կառավարչական մեխանիզմների համակարգ, որի միջոցով մոդելի տեսական դրույթները վերածվում են կազմակերպական, մանկավարժական և գործառնական գործողությունների:

Ինստիտուցիոնալ-կառավարչական մեխանիզմ: Ապահովում է սոցիալականացման խնդիրների ներառումը բուհի ռազմավարության, կառավարման ծրագրերի և ստորաբաժանումների գործունեության մեջ, դերերի և պատասխանատվությունների հստակեցումը, ինչպես նաև տարբեր կառույցների գործողությունների համակարգումը:

Ուսումնակրթական մեխանիզմ: Սոցիալականացման նպատակներն իրացվում են կրթական ծրագրերի, համագործակցային ուսուցման, նախագծային և հետազոտական գործունեության, մասնագիտական իրավիճակների ու միջառարկայական նախաձեռնությունների միջոցով:

Միջավայրային մեխանիզմ: Ուղղված է ներառական, անվտանգ, համագործակցային և պատկանելիության զգացում ձևավորող ֆիզիկական ու սոցիալական միջավայրի ստեղծմանը:

Աջակցության և մենթորության մեխանիզմ: Իրականացվում է դասախոսական, ակադեմիական, հասակակիցների և մասնագիտական մենթորության, խորհրդատվության ու աջակցության համակարգերի միջոցով:

Մասնակցային մեխանիզմ: Ուսանողները ներգրավվում են ինքնակառավարման, որոշումների նախապատրաստման, որակի ապահովման, նախագծերի, նախաձեռնությունների և բուհական միջավայրի համաստեղծման գործընթացներում (Bovill, 2020):

Համայնքային-գործընկերային մեխանիզմ: Ապահովում է բուհի համագործակցությունը գործատուների, մասնագիտական կառույցների, հասարակական կազմակերպությունների, համայնքների, շրջանավարտների և այլ սոցիալական գործընկերների հետ՝ ընդլայնելով ուսանողի սոցիալական և մասնագիտական փորձառության տարածքը:

Թվային մեխանիզմ: Ապահովում է թվային հարթակների և հիբրիդային միջավայրերի օգտագործումը հաղորդակցության, համագործակցության, մասնակցության, աջակցության և սոցիալական կապերի զարգացման համար՝ թվային անվտանգության, էթիկայի և պատասխանատվության պահանջների պահպանմամբ (OECD, 2023):

Մոնիթորինգային և հետադարձ կապի մեխանիզմ: Նախատեսում է սոցիալականացման ընթացքի և արդյունքների պարբերական գնահատում, ուսանողական հետադարձ կապի հավաքագրում, խնդիրների վաղ բացահայտում և կառավարչական որոշումների փաստահեն ճշգրտում:

Մոդելի իրականացման փուլային-ցիկլային տրամաբանությունը

Մոդելի կառուցվածքային բաղադրիչները չեն նույնացվում դրա իրականացման փուլերի հետ: Եթե բաղադրիչները բնութագրում են մոդելի կառուցվածքը, ապա փուլերը ներկայացնում են դրա գործառնման հաջորդականությունը:

- **Հայտորոշիչ-կանխատեսական փուլ:** Բացահայտվում են ուսանողների նախնական սոցիալական փորձը, կարիքները, ռիսկերը, ակադեմիական և սոցիալական ինտեգրման մակարդակը, հաղորդակցական ու թվային փորձը և բուհական միջավայրի հնարավորությունները:
- **Նպատակադրման և նախագծման փուլ:** Հայտորոշման արդյունքների հիման վրա ճշգրտվում են սոցիալականացման նպատակներն ու ակնկալվող արդյունքները, ընտրվում են համապատասխան միջավայրերը, մեխանիզմները, աջակցության ձևերը և գործունեության ուղղությունները:
- **Կազմակերպման և իրականացման փուլ:** Իրականացվում են ուսումնական, սոցիալական, նախագծային, մասնագիտական, մասնակցային, մենթորական, համայնքային և թվային գործողությունները՝ ապահովելով ուսանողի ակտիվ ներգրավվածությունն ու փոխազդեցությունները:
- **Մոնիթորինգի, գնահատման և ճշգրտման փուլ:** Գնահատվում են սոցիալականացման ընթացքն ու արդյունքները, հավաքագրվում է հետադարձ կապը, բացահայտվում են շեղումներն ու նոր կարիքները և կատարվում համապատասխան կառավարչական ճշգրտում:

Այս փուլի արդյունքները դառնում են հաջորդ հայտորոշիչ-կանխատեսական փուլի ելակետ, ինչի շնորհիվ մոդելը գործում է ոչ թե գծային, այլ շարունակական փուլային-ցիկլային համակարգի սկզբունքով:

Հեղինակային մոդելի ինտեգրատիվ բնույթը

Մոդելի ինտեգրատիվ բնույթը դրսևորվում է նրանում, որ այն միավորում է համակարգային մոտեցման կառուցվածքային ամբողջականությունը, էկոլոգիական մոտեցման բազմամակարդակ միջավայրային տրամաբանությունը, Ուելդմանի սոցիալականացման մոդելի նորմատիվ և հղումային փոխազդեցությունների ու

ուսանողի գործունակության գաղափարը, կարողունակահեն մոտեցման արդյունքային ուղղվածությունը, ինտեգրման և պատկանելիության մոտեցման համայնքային բաղադրիչը, թվային-հիբրիդային սոցիալականացման միջավայրը և մասնակցային կառավարման՝ ուսանողին որպես գործընկեր ու համաստեղծող դիտարկելու սկզբունքը:

Այսպիսով, հեղինակային մոդելը սոցիալականացման կառավարումը տեղափոխում է ուսանողի հարմարման կամ նրա նկատմամբ միակողմանի կառավարչական ազդեցության տրամաբանությունից դեպի սոցիալականացնող միջավայրերի, հարաբերությունների, հնարավորությունների և աջակցության համակարգի նպատակային կառավարում, որտեղ ուսանողը հանդես է գալիս որպես սեփական սոցիալական և մասնագիտական զարգացման ակտիվ սուբյեկտ:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- Բուիում ուսանողների սոցիալականացումը բազմամակարդակ, դինամիկ և շարունակական գործընթաց է, որը չի սահմանափակվում նոր կրթական միջավայրին հարմարմամբ, այլ ներառում է ակադեմիական և սոցիալական ինտեգրումը, բուհական համայնքին պատկանելիության ձևավորումը, մասնագիտական ինքնության, սոցիալական և մասնագիտական կարողունակությունների, ինքնակարգավորման և սոցիալական գործունակության զարգացումը:
- Դիտարկված մոդելների և մոդելային մոտեցումների փոխլրացնող համադրումը հնարավորություն է տալիս բուիում ուսանողների սոցիալականացման կառավարումը դիտարկել որպես ամբողջական կառավարչական-մանկավարժական համակարգ, որի կենտրոնում ոչ թե ուսանողի նկատմամբ միակողմանի ազդեցությունն է, այլ սոցիալականացնող պայմանների, միջավայրերի, փոխազդեցությունների և աջակցության մեխանիզմների նպատակային կազմակերպումը:
- Առաջարկված հեղինակային ինտեգրված մոդելը ներառում է նպատակային-նորմատիվ, հայտորոշիչ-վերլուծական, միջավայրային-կազմակերպական, գործունեային-հաղորդակցական, աջակցության և մենթորության, մասնակցային, թվային-հաղորդակցական, մոնիթորինգային-ճշգրտող և արդյունքային փոխկապակցված բաղադրիչներ, որոնք իրացվում են համապատասխան ինստիտուցիոնալ-կառավարչական, ուսումնակրթական, միջավայրային, մենթորական, մասնակցային, համայնքային-գործընկերային, թվային և մոնիթորինգային մեխանիզմների միջոցով:
- Մոդելի փուլային-ցիկլային կառուցվածքը ներառում է հայտորոշիչ-կանխատեսական, նպատակադրման և նախագծման, կազմակերպման և իրականացման, մոնիթորինգի, գնահատման ու ճշգրտման փուլերը: Ստացված արդյունքների և հետադարձ կապի հիման վրա յուրաքանչյուր ցիկլ

դառնում է հաջորդ կառավարչական ցիկլի մեկնակետ՝ ապահովելով սոցիալականացման կառավարման շարունակականությունը, ճկունությունը և արդյունքահենությունը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

- Ahn, M. Y., & Davis, H. H.** (2020). Four domains of students' sense of belonging to university. *Studies in Higher Education*, 45(3), 622–634. <https://doi.org/10.1080/03075079.2018.1564902>
- Allen, K.-A., Slaten, C., Hong, S., Lan, M., Craig, H., May, F., & Counted, V.** (2024). Belonging in higher education: A twenty-year systematic review. *Journal of University Teaching and Learning Practice*, 21(5). <https://doi.org/10.53761/s2he6n66>
- Bovill, C.** (2020). Co-creation in learning and teaching: The case for a whole-class approach in higher education. *Higher Education*, 79(6), 1023–1037. <https://doi.org/10.1007/s10734-019-00453-w>
- Bronfenbrenner, U.** (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674028845>
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A.** (2006). The bioecological model of human development. In R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 1. Theoretical models of human development* (6th ed., pp. 793–828). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0114>
- Council of the European Union.** (2018). Council recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (2018/C 189/01). *Official Journal of the European Union*, C 189, 1–13.
- Farnese, M. L., Spagnoli, P., & Livi, S.** (2022). Undergraduates' academic socialization: A cross-time analysis. *British Journal of Educational Psychology*, 92(4), 1239–1255. <https://doi.org/10.1111/bjep.12497>
- Gutović, V., Bouckaert, M., Xia, T., Quinteiro Goris, J. A., Baroni Boces, G., Sears, M. D., Peterson, M. S., & Osei, E.** (2026). Higher education global trends report: Towards inclusive, equitable and quality higher education in an internationally mobile landscape. UNESCO International Institute for Higher Education in Latin America and the Caribbean. <https://doi.org/10.54674/IN.2026.94>
- OECD.** (2023). *OECD digital education outlook 2023: Towards an effective digital education ecosystem*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/c74f03de-en>
- Tinto, V.** (1994). *Leaving college: Rethinking the causes and cures of student attrition* (2nd ed.). University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226922461.001.0001>
- Weidman, J. C.** (1989). Undergraduate socialization: A conceptual approach. In J. C. Smart (Ed.), *Higher education: Handbook of theory and research* (Vol. 5, pp. 289–322). Agathon Press.

- Weidman, J. C., DeAngelo, L., & Bethea, K. A. (2014). Understanding student identity from a socialization perspective. *New Directions for Higher Education*, 2014(166), 43–51. <https://doi.org/10.1002/he.20094>
- Weidman, J. C., & DeAngelo, L. (2020). Toward a 21st century socialization model of higher education's impact on students. In J. C. Weidman & L. DeAngelo (Eds.), *Socialization in higher education and the early career: Theory, research and application* (pp. 311–323). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33350-8_17

РЕЗЮМЕ

СОВРЕМЕННЫЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССОМ СОЦИАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ: ИНТЕГРИРОВАННЫЙ УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ ПОДХОД

Лаура Асатрян, Лилит Манукян

Трансформации современного высшего образования обуславливают необходимость переосмысления теоретических и практических основ управления социализацией студентов. Цифровая трансформация, гибридные образовательные среды, растущее разнообразие студенческого контингента, изменяющиеся требования рынка труда и развитие партисипативного управления превращают социализацию в стратегическую задачу управления университетом.

Цель статьи — систематизировать современные модели управления социализацией студентов, выявить их управленческий потенциал и ограничения, а также на основе теоретического синтеза предложить интегрированную структурно-функциональную модель.

В исследовании использованы методы теоретического и сравнительного анализа, систематизации, обобщения и педагогического моделирования. Обосновано, что эффективное управление социализацией не может сводиться к адаптации студентов к университетской среде; оно должно охватывать академическую и социальную интеграцию, чувство принадлежности, социальные и профессиональные компетенции, профессиональную идентичность, цифровое гражданство, саморегуляцию и социальную агентность.

Предлагаемая авторская модель интегрирует системный, экологический, студентоцентрированный, компетентностный, партисипативный и цифрово-экосистемный подходы, обеспечивая более целостное, измеримое и управляемое построение процесса социализации студентов.

Ключевые слова: социализация. высшее образование. управление социализацией. образовательная среда. чувство принадлежности. компетенции. цифровая социализация.

SUMMARY

CONTEMPORARY MODELS FOR MANAGING UNIVERSITY STUDENTS' SOCIALIZATION: AN INTEGRATED MANAGEMENT APPROACH

Laura Asatryan, Lilit Manukyan

Transformations in contemporary higher education require a reconsideration of the theoretical and practical foundations of student socialization management. Digital transformation, hybrid learning environments, growing student diversity, changing labour-market expectations, and participatory governance have made socialization a strategic issue in university management.

The article aims to systematize contemporary models of student socialization management, identify their managerial potential and limitations, and propose an integrated structural–functional model based on theoretical synthesis. The study employs theoretical and comparative analysis, systematization, generalization, and pedagogical modelling. It argues that effective socialization management cannot be reduced to students' adaptation to the university environment; rather, it should encompass academic and social integration, a sense of belonging, social and professional competences, professional identity, digital citizenship, self-regulation, and social agency.

The proposed model integrates systemic, ecological, student-centred, competence-based, participatory, and digital-ecosystem approaches, thereby providing a more holistic, measurable, and manageable framework for student socialization.

Keywords: *socialization, higher education, socialization management, educational environment, sense of belonging, competence, digital socialization.*

Հոդվածը ստացվել է՝ 05.08.2026

Հոդվածն ուղարկվել է գրախոսման՝ 08.08.2026

Հոդվածը երաշխավորվել է տպագրության՝ 15.09.2026